

*Інна КУБАЙ***ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВО-ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ МОНАРХІЇ
У ПОГУСИТСЬКІЙ ЧЕХІЇ І МОРАВІЇ**

У статті автор розглядає та характеризує особливості станово-представницької монархії у погуситській Чехії і Моравії. Особлива увага в публікації приділяється суспільно-політичним відносинам між станами та королем. Крім того, дослідник висвітлює основні проблеми у стосунках між чеською та моравською шляхтою у державній сфері.

Ключові слова: стани, станово-представницька монархія, землі Чеської корони, моравські землі.

*Інна КУБАЙ***ОСОБЕННОСТИ СОСЛОВНО-ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОЙ
МОНАРХИИ В ПОСЛЕГУСИТСКОЙ ЧЕХИИ И МОРАВИИ**

В статье автор рассматривает и дает характеристику особенностям сословно-представительной монархии в послегуситской Чехии и Моравии. Особенное внимание в публикации уделяется социально-политическим отношениям между сословиями и королем. Кроме того, исследователь освещает наиболее важные проблемы в отношениях между чешской и моравской шляхтой в государственной сфере.

Ключевые слова: сословия, сословно-представительная монархия, земли Чешской короны, моравские земли.

*Inna KUBAJ***DIE SELTSAMKEITEN DER STÄNDEMARCHIE IN BÖHMEN
UND MÄHREN NACH DER HUSSITISCHEN REVOLUTION**

Der Autor im Artikel betrachtet näher und charakterisiert die Seltsamkeiten der Ständemonarchie in Böhmen und Mähren nach der hussitischen Revolution. Besondere Aufmerksamkeit in der Bekanntmachung gibt es der sozialen und politischen Beziehungen zwischen Stände und König. Außerdem, Erforscher leuchtet ab nach der wichtigste Probleme zwischen böhmische und mährische Schlachten im staatliche Sektor.

Stichwörter: die Stände, Ständemonarchie, Königreich Böhmen, Mähren.

Станово-представницька монархія є найхарактернішою формою державного правління ряду країн пізньосередньовічної Європи. У другій половині XV ст. чи не найяскравішим її прикладом стала Корона чеського королівства. Саме тут у вказаний період відбулася станова диференціація суспільства, головною рисою якої була побудова суспільно-політичного організму держави на корпоративних принципах. Даному процесу сприяли: довготривала криза політичної стабільності в чеських та моравських землях, соціальний переворот (перехід від «три поділу» до станової організації суспільства) та, головним чином, гуситська революція.

Необхідно підкреслити, що хронологічно завершення інституційного розвитку станово-представницької монархії у землях Чеської корони тривало практично аж до початку XVI ст.

Питаннями, які безпосередньо стосуються як станово-представницької монархії, так і її основних складових елементів, в основному займалися чеські дослідники. Важливе місце серед наукових праць, в розробці міжстанових відносин, а також їхнього місця в політичній системі Чехії належить насамперед М. Полівці [23, 24, 25], З. Вибіралу [37], Й. Валці [33, 34, 32], Д. Тржештіку [28, 29], О. Пакості [20], Й. Мезніку [18, 19], Й. Юроку [14], В. Бужеку [6], Й. Голечеку [13], Б.Зілінському [39] та ін.

На жаль, вищезазначені питання чеської політичної історії, попри їхню цікавість, є малодослідженою проблемою серед вітчизняних науковців. Отже, залишається актуальним висвітлення головних особливостей станової організації суспільства у погуситській Чехії і Моравії, що і є основною метою даного наукового доробку.

З важкого гуситського періоду суспільно-політичних трансформацій чеська держава вийшла відносно централізованою державою, в якій чільне місце займало земське станове управління. Найвпливовішим органом місцевого управління королівства стали сейми [7, с. 15]. У сеймах Чехії та Моравії традиційно засідало три стани: пани, рицарі і міщани [5, с. 201]. У післягуситський період у маркграфстві представники духовенства складали окрему палату, тоді як у Богемії вони взагалі зійшли з політичної авансцени. Протягом тривалого хронологічного періоду Чехію і Моравію пов'язували не тільки старі традиції приналежності до одного і того ж державного об'єднання, спільні етнічні й мовні ознаки, але й спільне (чеське) походження більшості представників дворянства. Більшість панських родів XIII-XV ст., які згадуються в Томачовській книзі як старовинні моравські роди [16, с. 38], походили з Чехії та володіли значними статками і політичним становищем в обох землях (Ліхтенбурки з Ліпе, Дубе, Градце, Штернберки, Вальдштейни, Цімбурки з Кунштату, Пернштейни і т.д.). Саме тому їхнє прагнення до збереження широкої автономії поєднувалося з боротьбою за право бути рівноправним учасником у питаннях, які мали загальнодержавний характер (наприклад, вибори короля). Морав'ян ображало, що фактично нового короля вибирали стани Богемії. Кандидати на престол, як правило, вели переговори переважно з чехами, звертаючись до моравських станів лише постфактум.

За своєю суттю, становий принцип організації суспільства закладав деякі протиріччя у політичні відносини між Чехією та інкорпорованими нею землями [20, с. 17]. До гуситської революції соціум диверсифікувався вертикально, тобто стосунки між власником лена і його васалом будувалися на принципах ленного васалітету. Представники знаті або ж князьки, які правили в чеських землях, вважали чеського короля за свого природженого пана. Станово-представницька форма організації суспільно-політичного життя країни, за своєю суттю, має горизонтальний харак-

тер, тобто всі члени станової громади рівні за своїми правами й обов'язками [33, с. 77]. Незважаючи на це, починаючи з другої половини XV ст., чехи вважали станових репрезентантів своїх інкорпорованих земель васалами королівства. Відповідно до нової лінії політики, в землях Чеської корони утвердилася звичаєва практика: короля вибирали виключно чеські стани, а представники інших земель повинні були лише висловити свою згоду на прийняте в Празі рішення. Даний факт викликав опір у Моравії, який зафіксувала Томачовська книга, де згадується про обставини коронування Владислава Погробка. Морав'яни погодилися визнати Владислава своїм королем раніше, ніж чехи, коронувавши його на території Моравії. Таке рішення викликало невдоволення чеської шляхти, яка вимагала, щоб Моравія знову прийняла Погробка після того, як він коронується спочатку на чеській території, оскільки «...ви васали Чеської корони» [16, с. 9]. На що Чехії, вустами моравського пана Ванька з Бошковіц, від імені всієї громади було сказано: «...ми всі ті, хто народжені в державі і в містах, такі ж вільні, як і ви, чеські пани; ми не є васалами, а вільні такі ж, як ви...» [16, с. 9]. Таким чином, моравська знать відкидала вживання самого терміна «васал». Після цього випадку чеська знать визнала рівноправність моравських станів, а Їржі з Подебрад спробував у 1464 р. надати модерного змісту цим взаємовідносинам, вживаючи, відносно інкорпорованих колись Чехією земель, поняття «вічна єдність Батьківщини» (*proditores patriae*) [2, с. 275].

У 70-80-х рр. XV ст. ця єдність була поставлена під сумнів. Під тиском політики папи римського у Чехії було розірвано співробітництво між гуситською і католицькою сторонами. Зеленогорське об'єднання, яке у своїй більшості складалося з моравських панів, прийняло нового чеського короля – Матіяша Корвіна. В той самий час, як у Чехії переважали пропольські настрої, морав'яни пішли на ризик і проголосили своїм королем Матіяша. Існуюче двовладдя Владислава Ягеллонського (чеська кандидатура на трон) та Матіяша Корвіна мало реальні підстави спричинити війну між землями, яка врешті-решт призвела б до розвалу Чеської корони. Вирішила конфліктну ситуацію Оломоуцька угода 1479 р., за якою правителем Чехії (єдиною у внутрішньополітичному значенні) став Владислав Ягеллонський, а у всіх інших землях – Матіяш Корвін, до часу смерті одного з них. Оломоуцька угода 1479 р. була важливою перемогою моравської шляхти, яка добилися від Праги певної кількості місць для своїх представників на засіданнях земських сеймів, де вибирали монарха. Нове становище моравських станів стосовно чеських було внесено до земських деск, гарантуючи, таким чином, на законодавчому рівні втілення у життя вимог станового рівноправ'я [3, с. 445-504].

Правління Ягеллонської династії (1471-1526 рр.) стало апогеєм станово-представницької монархії у Чехії. Яскравим свідченням цього твердження є зміна місця та ролі короля у функціонуванні станової системи організації державної влади в країні. Вплив станів на монарха і виконан-

ня ним своїх функцій, перш за все, проявлявся під час його виборів. Після гуситської революції вибори претендентів на корону святого Вацлава могли здійснюватися двома шляхами: традиційним способом престолонаслідування або ж вільними виборами нового правителя. Поряд з проблемою правонаступництва чеського трону [30, с. 300], варто виділити наступні головні питання. Перше з них стосується суперечок на рахунок виборчого чи спадкового характеру чеського королівського титулу. Друге – виникає внаслідок порівняння змін у змістовному наповненні виборчих капітуляцій, оскільки в них відобразився розвиток умов, за яких чехи визнавали нового правителя. Зважаючи на мету написання даної наукової публікації, автор детальніше розгляне проблему виборчих капітуляцій, оскільки вони відображали міру готовності нового правителя заради трону обмежити масштаби своєї політичної влади в державі.

Протягом середньовічної історії Чехії й Моравії її очолювали декілька династій, кожна з яких різним чином впливала на суспільно-політичний розвиток країни. За винятком князів та королів з роду Пржемысловичів, витоки влади яких сягали своїм корінням ще дохристиянських часів, інші претенденти на чеський трон отримували королівську корону часто за достатньо не вигідних для себе умов. Люксембурги, Ягеллони, Гуніяди, Габсбурги і Їржі з Подебрад були змушені боротися з чеською «політичною нацією» за межі здійснення своєї політичної влади. Для прикладу, в інавгураційних дипломах короля Яна Люксембурзького кодифіковані конкретні політичні умови між претендентом на чеську королівську корону і «політичною нацією» [26, с. 973-975]. Чеська шляхта запропонувала йому чітко сформульовані пункти, основний зміст яких зводився до вимог розширення їхніх прав і свобод у економічній та політичній сферах. До початку виборів монархи надавали станам виборчу капітуляцію: її основний зміст зводився до урочистої обіцянки здійснювати управління країною в рамках визначених правил. А вже безпосередньо приступаючи до виконання своїх королівських обов'язків, королі визнавали перед провідними представниками суспільства так звані коронаційні зобов'язання. Вони передбачали зобов'язання монарха зберегти права станів. Варто додати, що, внаслідок недотримання або ж невиконання цих вимог, престолу позбавлялися навіть ті претенденти, які мали на нього династичні права: наприклад, Сигізмунд Люксембурзький (ще за доби гуситської революції) та у 1619 р. Фердинанд II [10, с. 150].

У період функціонування станово-представницької монархії в чеських землях король здійснював спільно зі станами військову, адміністративну, фінансову, законодавчу владу. Стосовно безпосереднього розподілу владних повноважень короля Чехії, то за ним і надалі закріплювалася пріоритетна роль у військовій сфері. Він оголошував війну, надавав розпорядження про приведення земель до повної військової мобілізації, укладав мир. Повноваження у сфері здійснення правосуддя у державі значно обмежувалися шляхтою. Це було спричинено тим, що королівські суди – коморний і

придворний – контролювалися станами. За правителем залишалася лише можливість головування у земському суді і право надавати помилування [35, с. 33]. Лише Фердинанду I вдалося зі створенням апеляційного суду отримати контроль над міськими судовими провадженнями. Невтішним було становище короля у сфері здійснення законодавчої влади, яка, незважаючи на право монарха скликати земський сейм, а також право законодавчої ініціативи, цілком належала станам. Вимагати фінансової допомоги від своїх підданих правитель міг тільки в окремих випадках (наприклад, при коронації чи шлюбах у королівській сім'ї) і за згодою сейму. Загалом, станovo-представницька монархія як форма державного правління залишила королю небагато повноважень: право зовнішнього представництва держави; ленний сюзеренітет всередині країни; захист віросповідання, нагляд за додержанням компактатів, схвалення релігійних конфесій, переслідування еретиків, а також інші нечисленні права у фінансовій і управлінській сферах тощо [18, с. 75]. Таким чином, розуміння особи короля на ментальному рівні станovo-представницької монархії у Чехії можна означити як перший серед рівних (під рівними мається на увазі шляхта) – *primus inter pares*. «Ти наш король, а ми твої пани» – саме такими словами чеська шляхта виражала своє ставлення до Владислава II.

Дорадчим органом чеського короля була королівська рада. За часів станovo-представницької монархії в Чехії даний інститут став вирішальним центром владної системи країни [219, с. 28]. Її склад не мав у другій половині XV – на початку XVI ст. усталеного характеру і, незважаючи на те, що більшість місць у раді належала найвищим земським урядовцям та членам земського суду, король завжди намагався «посадити» у неї власних прибічників. У залежності від ситуації й міцності політичного становища монарха та його прихильників, скликалася найвужча королівська рада (верховні земські урядовці), вужча (члени земського суду) або широка (представники коморного й придворного судів). При консультативному характері скликання ради її члени складали присягу як королю, так і становій громаді [8, с. 83].

Не менш важливим органом управління державною владою у цей час стала чеська королівська канцелярія [36, с. 60]. Починаючи з другої половини XV ст., вона опинилася в руках вищої шляхти. Канцлер (його повний титул – верховний канцлер Чеського королівства), обов'язки якого тепер виконував один із представників знаті, репрезентував усі стани і від їхнього імені поряд з королем ставив свій підпис на королівських документах. Він відповідав також за те, щоб королівські документи не містили нічого такого, що б суперечило конституції держави і правам станів. Такі функції канцлера у сфері королівського діловодства свідчать про те, що завдяки інституту королівської канцелярії стани змогли просувати свої інтереси при дворі, здійснюючи при цьому своєрідний контроль над монархом. Підпис канцлера на грамоті поряд з королівським можна розуміти як вираз згоди шляхти з рішеннями останнього.

Процес інституціоналізації системи судочинства пізньосередньовічної Чехії завершився оформленням земських, придворного і коморного судів. Організувати здійснення судочинства в чеській державі було досить складною справою, оскільки в умовах станової побудови суспільства кожний з його членів жив за законами й інститутами, які діяли в межах окремої верстви чи стану. Часті конфлікти між представниками різних станових угруповань призводили до вирішення їхніх суперечок судами. Однак саме в цьому й полягала основна проблема: який суд і за яким правом мав вирішувати конфлікти між двома, а то й трьома сторонами. Забігаючи наперед, необхідно сказати, що положення про функціонування даних юридичних інститутів закріпила і розписала Святовацлавська угода від 1517 р. [9, с. 61]. Найважливішим судом для чеської шляхти був Верховний земський суд, який засідав у Празі. Головував у ньому король (за його відсутності верховний бургграф), але судовий розгляд здійснювали земські судді. У суді засідали найвищі земські урядовці і 20 представників шляхти, з яких кількість панів складала 12, а рицарів – 8 [18, с. 75]. Дещо іншою ситуація була в Моравії: головував моравський земський гетьман, поряд з земськими урядовцями брали участь у розгляді процесу також 20 представників шляхти, але з них 14 місць належала панам і лише 6 рицарям [18, с. 78]. Верховний суд мав прерогативу тлумачити чинні норми законодавства, а його ухвали були остаточними. Також суд виконував політичні функції і певною мірою виступав як постійно діючий комітет сейму, що мав наглядати за діяльністю суверена. Крім того, суд розглядав суперечки, які стосувалися майна шляхти, а також використовував виключну правомочність під час провадження у справах так званого вільного господарства. Позивні вимоги цих проваджень мали перевищувати десять кіп чеських грошей, оскільки позов на меншу суму розглядав уже менший земський суд [27, с. 129]. Поряд із земськими судами діяли придворний і коморний суди, які мали загальнодержавний характер і розглядали суперечки, що стосувалися вільного шляхетського майна. На початку XVI ст. компетенція коморного суду розширилася та включила в себе делікти політичного характеру, зокрема злочини, вчинені проти суспільного становища короля (*crimen laese majestatis*). Починаючи від судової реформи Владислава II, коморний суд складався з 12 членів (8 панів і 4 рицарі), над якими стояв верховний гофмістр [7, с. 24]. Конфлікти, що виникали на основі проблем, пов'язаних з внутрішньодержавним леном і правом мертвої руки, вирішував придворний суд. Внаслідок уже згадуваної вище судової реформи Владислава II, починаючи від 1497 р. право мертвої руки відійшло до чеських королів, залишивши придворному суду ленні провадження.

Головним інструментом, який захищав права станів і обмежував повноваження королівської влади, були генеральний сейм та земські сейми. Гуситська революція винесла на перший план політичного життя країни інститут сейму, який став головним інструментом вирішення соціальних

конфліктів у державі. Генеральний сейм скликався королем Чехії і складався з наділених відповідними владними повноваженнями делегатів-представників кожної окремої землі держави. Їхні кандидатури попередньо обговорювалися та обиралися на земських сеймах. Фінансові витрати на утримання своїх делегатів під час тривання сейму надавала земля, що делегувала своїх представників. «Штаб-квартирою» зібрання, як правило, була Прага, однак, залежно від різних обставин, делегатів сейму могли приймати й інші міста. Головні спірні питання, що виносилися на порядок денний, полягали зазвичай у проблемах вибору монарха, політико-адміністративних відносин між землями Чеської корони, підписанні міжнародних угод, релігійних питаннях тощо. Кожна земська делегація володіла одним голосом під час голосування. Рішення приймалися за мажоритарним принципом і набували чинності в день прийняття без окремої згоди на те земських сеймів політико-адміністративних утворень Корони [21, с. 348].

Основою і головним інститутом станово-представницької системи організації державної влади в Чехії стали земські сейми. Кожна із земель Чеської корони мала свій сейм, у якому засідали стани. Склад земських сеймів прямопропорційно залежав від тих суспільних верств, які входили до станової громади землі. В Чехії це були пани, рицарі і міщани, у Моравії – пани, прелати, рицарі та міщани [15, с. 10]. Варто підкреслити, що над усіма земськими сеймами в Короні стояв чеський земський сейм. Він був запорукою цілісності держави, за його допомогою обирали правителя. До компетенції сейму також відносилися право встановлювати суму земських податків, право на скликання земського ополчення для війни на території іншої держави, передання територій Чеської корони на користь іншої країни тощо. Земський сейм володів одночасно законодавчою та адміністративною владою в країні, тобто, крім прийняття відповідних законопроектів, здійснювався контроль над врегулюванням внутрішньодержавних релігійних, економічних, зовнішньополітичних проблем. Формально сейм скликав та головував на ньому король, або ж бурграф (у моравському – першопочатково маркграф, а пізніше земський гетьман), однак внаслідок різних обставин його могли скликати чеські стани і без згоди монарха.

Можна з достатньою впевненістю стверджувати, що після гуситської революції у земському сеймі встановлюється політична рівність трьох станів, яка зберігалася і у XVI ст. До цих станів належали пани, рицарі, міщани. Пани і рицарі володіли правом особистої участі в сеймі, однак тільки перший стан повністю використовував це право. Рицарі обмежувалися тим, що посилали на сейм своїх представників (депутатів від окремих земель яких вони вибирали на місцевих крайових з'їздах [18, с. 68]). Міста ж брали участь у діяльності сейму за представництва делегатів міських рад.

Дуже часто ті правителі, які мали більший авторитет, намагалися протягнути перш за все свої королівські пропозиції та обмежити законо-

давчу ініціативу шляхти способом закриття сейму після прийняття своїх проектів. Зокрема, це можна спостерігати у політичній практиці Фердинанда I під час діяльності сейму. Залежно від випадку кожний стан засідав у сеймі окремо (в рамках своєї курії) або разом з представниками інших станів. Для прийняття постанов була потрібна згода всіх трьох станів, але деколи рішення приймалися більшістю голосів. Постанови сейму подавалися, як правило, на підпис монарху, однак чинності набували тільки тоді, коли вносилися до «*Tabulae terrae*» («Земських деск») у присутності представників парламенту (*relatores*) та короля [5, с. 200]. В подальшому дески могли розкриватися для довідок лише в присутності делегатів, обраних сеймом. На нашу думку, вказана обставина ще раз ілюструє домінуючу роль сейму у політичній системі Чехії та відповідно слабкість королівської влади.

Безумовно, що для розуміння повної картини функціонування станово-представницької монархії в Чехії нам не вистачає третього елемента із загальної системи тріади влади, а саме – виконавчої влади. Дійсню виконавчу владу в чеській державі здійснювали на той час земські чиновники. Король не мав ініціативи з кадрових питань, оскільки основна вимога виборчих капітуляцій передбачала зобов'язання затверджувати новим правителем кандидатури найвищих посадових осіб держави, які висувалися із середовища шляхетської станової громади. Згадана обставина перешкоджала формуванню апарату людей, особисто відданих монарху. Це проявлялося перш за все при комплектуванні штату земських чиновників. У Чехії практично з кінця XV – до початку XVII ст. існувало 12 земських посад. Угода, укладена між шляхтою та Владиславом II у 1497 р. [14, с. 238], де були розписані певні правила щодо назви посад, присяги й функцій посадовців. Пріоритет у комплектації земського апарату віддавався панам – 8 місць (верховного бургграфа, земського гофмістра, земського маршалека, верховного коморника, верховного земського судді, верховного канцлера, голови придворного суду, карлштейнського бургграфа). Представники рицарства отримували тільки 4 місця (верховного писаря, підкоморжого, другого карлштейнського бургграфа і бургграфа Градецького краю) [14, с. 240]. Стосовно стану міщан, то для нього робився лише один виняток – представник від міст міг стати підкоморжим лише у тому випадку, коли він був вихідцем з міської общини Старого Празького міста [38, с. 672].

У Моравії в цей час продовжувався процес злиття оломоуцьких і брненських посад. Ще за правління Карла IV сформувалася єдина посада верховного моравського писаря. Наприкінці XV ст. верховний коморник поєднав у собі вищезгадане звання та посаду верховного судді. Необхідно зазначити, що колегія верховних земських урядовців Моравії була практично аналогічна чеській. А саме, в моравських землях існувало 6 земських посад, три з яких посідали пани (маршалека, коморника, суддя), а інші три – рицарі (гофрихтарж, підкоморній, писар). Посада земського моравського

гетьмана прирівнювалася за статусом до посади намісника короля (марк-графа Моравського), що робило його достатньо впливовою особою в країні [32, с. 35]. Роль моравських міст у становому суспільстві яскраво характеризує надання їм станових правомочностей у політичній сфері, які вони час від часу повинні були підтверджувати шляхом боротьби з панами і рицарями. Зокрема, вони могли брати участь у земських сеймах та отримати посаду у земському уряді. Нове становище міст вплинуло на розвиток міського самоуправління, яке фактично стало незалежним від владної системи держави та було її рівноцінним партнером [12, с. 681].

Чеські і моравські міста зберігали наприкінці XV ст. свою основну догуситську класифікацію. Вона поповнилася лише категорією так званих охоронних міст – колишніх королівських міст, які король віддав у тимчасове володіння окремим землевласникам. Станом на 1502 р. у збережених джерельних згадках того періоду налічувалося близько 32 королівських міст [4, с. 217]. Деякі дослідники під час підрахунку кількості міст у Чехії й Моравії станом на кінець XV – початок XVI ст. беруть до уваги мапу Клаудіана [17, с. 21-22], яка вказує іншу цифру – 36 міст. Місто, як і його населення, мало статус юридично вільної повноправної особи, носія певних прав та обов'язків. Усередині свого стану міщанство було диференційоване на представників осілих, неосілих та інших жителів міста. У такому підході проявився глибокий соціальний поділ, який виключав з міського самоуправління його найбідніших жителів – міську бідноту, тих, хто жив з тимчасових заробітків, жебраків, а також деякі категорії людей, що мали характеристику «легковажних» і «некорисних» та були позбавлені громадянських прав (д.п. населення змішаної раси, дударі, волоцюги [11, с. 390] і т.д.).

На закінчення зазначимо, що базові основи міського самоуправління зберігали такі ж риси, як і в догуситський період. Особливий статус у сфері діловодства міста займав міський писар (представник міської канцелярії) та виконавчий чиновник міської ради. Міська рада переобиралася та затверджувалася королем або підкоморжим. Її членами ставала найбагатша верхівка міського патриціату, але тільки тепер після гуситської революції вона була в основному чеською [19, с. 633].

Отже, починаючи від доби гуситської революції аж до приходу Фердинанда I, станові тенденції у Чехії та Моравії пройшли бурхливий розвиток. Станові громади в обох землях отримали статус політико-правових суб'єктів і опинилися під законодавчою охороною. Форма держави, в якій монарх здійснював правління, опираючись на привілейовані суспільні верстви, дуже сильно відрізнялася від свого попереднього ранньофеодального варіанта. Дана обставина, безумовно, означала, що король залишався верховним правителем свого краю (*dominus terrae*), однак усі важливі суспільно-політичні рішення, які стосувалися безпосередньо його мешканців, повинні були обговорюватися тепер з трьома станами – панством, рицарством та міщанством. Основною гарантією та головними

інструментами, які захищали права станів і обмежували повноваження королівської влади у цей період, були генеральний сейм, земські сейми, земські суди, королівська рада, а також верховні земські посади. Стосовно ролі міст у становому суспільстві, то надання їм у політичній сфері станових правомочностей так і не отримало сталого характеру. Саме тому міста (які, до речі, зберігали такі ж риси міського самоуправління, як і в догуситський період), за весь час функціонування станово-представницької монархії в Чехії повинні були підтверджувати свої права шляхом боротьби з панами і рицарями. Таким чином, можна з достатньою впевненістю сказати, що у першій половині XVI ст. організаційний розвиток станового суспільства було повністю завершено.

Джерела та література: **1.** Левченков А. Последний бой чешского льва. Политический кризис в Чехии в первой четверти XVII века и начало Тридцатилетней войны / Левченков А. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2007. – 318 с.; **2.** Archiv Český. Staré písemné památky České i Moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. / [red. Kalousek J.]. – Praha: Bursík & Kohout, 1890 – Díl X. – 1890. – 612 s.; **3.** Archiv Český. Staré písemné památky České i Moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. / [red. Palacký F.]. – Praha: Kronbergra & Řivnače, 1846 – Díl IV. – 1846. – 610 s.; **4.** Archiv Český. Staré písemné památky České i Moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. / [red. Palacký F.]. – Praha: Tiskem Knihtiskárny Dr. Edwarda Grkgra, 1872 – Díl VI. – 1872. – 606 s.; **5.** Bosl K. Böhmen als Paradefeld ständischen Repräsentation vom 14. bis zum 17. Jahrhundert / Bosl K. – München-Wien, 1976. – 400 s.; **6.** Bůžek V. Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbřlohorských Čech / Bůžek V. – Praha: Historický ústav AVČR, 1996. – 239 s.; **7.** Čelakovský J. Soud komorní za krále Vladislava / Čelakovský J. – Praha, 1895: Jaromír Čelakovský. – 60 s.; **8.** Flieder R. Příspěvky k dualistickým ústavám stavovským / Flieder R. – Praha: Bursík a Kohout, 1910. – 156 s.; **9.** Francek J. Svatováclavská smlouva / Francek J. – Praha: Havran, 2006. – 334 s.; **10.** Gindely A. Dějiny českého povstání léta 1618 / Gindely A. – Praha, 1878. D. II. – 324 s.; **11.** Graus F. Randgruppen der städtischen Gesellschaft im Spätmittelalter / F. Graus // Zeitschrift für historische Forschung. – 1981. – ? 8. – S. 285-395.; **12.** Íalaga O. Postavenie meščanov nekralovských a zálohovaných miest / O. Íalaga // Historický časopis Slovenskej akademie vied – 1984. – № 32. – S. 697-717.; **13.** Holeček J. Příspěvky k metodologickým aspektům výzkumu české šlechty v období husitské revoluce / J. Holeček // Ústecký sborník historický. – 1979. – № 10. – S. 83-106.; **14.** Jurok J. Šlechtické zemské úřady a rodova majetková moc v předbřlohorských Čechach a na Moravě (1526-1620) / J. Jurok // ČČM. – 1991. – № 110. – S. 231-249.; **15.** Kameníček F. Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526-1628) / Kameníček F. – Brno: Zemský výbor markrabství moravského, 1902. – Díl 2. – 800 s.; **16.** Kniha Tomačovská aneb Pana Ctibora z Cimburka. Pamět obyčejů, řádů, zvyklostí starodáných a řízení práva zemského v Mar.Mor / [ed. BrandIV.]. – Brno: Nákladem vlastním, 1868. – 136 s.; **17.** Macek J. Jagiellonský věk v českých zemích (1471-1526). Města / Macek J. – Praha: Academia, 1998. – D 3.– 389 s.; **18.** Mezník J. Vývoj a systém stavovské reprezentace v českých zemích v pozdním středověku / J. Mezník // SPFFBU. – 1997. – № 44. – S. 60-80.; **19.** Mezník J. Z problematiky středověkého patriciátu / J. Mezník // ČsČH. – 1963. – № 11. – S. 628-637.; **20.** Pakosta O. Problematika mentality české a moravské šlechty 15. a 16. století. (Exkurs do studia mentalit a každodennosti rodu Kostků z Postupic) / O. Pakosta // Vlastivědný sborník Ústí nad Orlicí. – 1995. – № 6. – S. 15-20.; **21.** Pelant J.

České zemské sněmy v letech 1471-1500 / J. Pelant // SAP 31. – 1981. – № 2. – S. 340-417; 22. Petráň J. Stavovské království a jeho kultura v Čechách (1471-1526) / J. Petráň // Pozdně gotické umění v Čechách / J. Homolka. – Praha: Odeon, 1978. – S. 20-45.; 23. Polívka M. K biografii Mikuláše z Husí / M. Polívka // FHB. – 1981. – № 3. – s. 195-261; 24. Polívka M. Některé aspekty vývoje stavovství v české společnosti předhusitské a husitské doby / M. Polívka // FHB. – 1984. – № 6. – S. 15-23.; 25. Polívka M. Proměny představ o uspořádání českého státu a společnosti v husitské revoluci / M. Polívka // FHB. – 1988. – № 12. – S. 305-326.; 26. Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Annorum 1253-1310 / [opera Emler J.]. – Praha: Typis Gregerianis, 1882 – Pars II. – 1882. – 1488 s.; 27. Tomas J. Některé problémy ekonomických a mocenských vztahů mezi stavy v českých zemích v 15. a 16. století / J. Tomas // FHB. – 1984. – № 6. – S. 115-131.; 28. Třeštík D. K sociální struktuře přemyslovských Čech / Třeštík D // ČsČH. – 1971. – № 19. – S. 537-567.; 29. Třeštík D. Nástin vývoje české šlechty do konce 15. století / D. Třeštík, M. Polívka // Struktura feudální společností na území Československa a Poska do přelomu 15. a 16. století. – 1984. – № 5. – S. 99-133.; 30. Turba G. Geschichte des Thronfolgerechts in allen habsburgischen Ländern bis zur pragmatischen Sanktion Kaiser Karls VI. (1156 bis 1732) / Turba G. – Wien-Leipzig, 1903. – S. 223-312.; 31. Válka J. Morava a česká koruna na přelomu 15. a 16. století / J. Válka // SPFFBU. – 1988. – № 35. – 143-155; 32. Válka J. Morava ve struktuře a historii českého lenního a stavovského státu / J. Válka // Moravský sborník historický. – 1986. – № 1. – S. 22-45.; 33. Válka J. Stavovství a krize Českého státu ve druhé polovině 15. století / J. Válka // FHB. – 1984. – № 6. – S. 65-98.; 34. Válka J. Středověké kořeny mocenského dualismu panovníka a obce / J. Válka // ČMM. – 2004. – № 2. – S. 311-335.; 35. Voborník B. Královská pravomoc v Čechách v období státu stavovského se zvláštním zřetelem k 16. století / Voborník B. – Bratislava: J. Otto, 1931. – 73 s.; 36. Vojtíšek V. Vývoj královské české kanceláře / V. Vojtíšek // Idea českého státu. – 1936. – № 1. – S. 51-76.; 37. Vybíral Z. Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku / Vybíral Z. – České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2005. – 391 s.; 38. Winter Z. Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku / Winter Z. – Praha: Matice česká, 1890. – D.1. – 902 s.; 39. Zilynskij B. Česká šlechta a počátky husitství (1410-1415) / B. Zilynskij // JSH. – 1979. – № 52. – S. 52-63.

УДК 94(4–15) «1204»

Віктор МУДЕРЕВИЧ

ЗАВОЮВАННЯ ХРЕСТОНОСЦЯМИ КОНСТАНТИНОПОЛЯ 1204 Р. В РЕЦЕПЦІЇ ДАВНЬОРУСЬКОГО ЛІТОПИСАННЯ

У статті висвітлені головні передумови захоплення хрестоносцями Константинополя 1204 р. та рецепція цих подій у середовищі православного соціуму. Вивчаючи текст «Повісті про взяття Царгорода фрягами», важко з'ясувати обставини, що призвели до зміни напрямку Четвертого хрестового походу, проте інформація давньоруського джерела має важливе значення для аналізу подій цієї виправи. На відміну від авторів латинських хронік і грецьких історій, руський очевидець був об'єктивнішим у своїх оцінках.

Ключові слова: Клермонський собор, Урбан II, Інокентій III, Свята Земля, Четвертий хрестовий похід, Філіп Швабський, Енріко Дондоло, Ісаак Ангел, Алексій IV.